

Brassai Sámuel és a muzsika.

II. közlemény

Mikor Kolozsvárt a házi muzsikálás eléggé gyökeret vert, azt szerette volna, hogy ez a sok szép zenélés ne maradjon a lakásokban, hanem a zene iránt lelkesedők minél nagyobb rétege részére legyen megközelíthető. Ez adta a lökést ahhoz a régi vágyához, hogy a szűkkörű matinék helyett a város jobb zenészei nagyobb közönség előtt is muzsikálhassanak. Megalakította a „Kolozsvári Zenetársaságot“, melynek ő volt az elnöke, vezetője, rendezője, mozgatója. Úgy is hívták a városban a „Brassai társasága.“ A megalakítás munkájában sok kolozsvári zenebarát volt segítségére. A közönséghez címzett felhívás szövege pedig így szólott:

„A kolozsvári zenekedvelő közönséghez!

A kamarazene kedvelése és gyakorlása hovatovább örvendesebb haladást nyervén városunkban, alkalmat kívántunk szerezni a szépművészet gyakorlóinak és tisztelőinek, hogy végrehajtó eredményeit élvezhessük. Feltettük a zenében előrehaladottakról, hogy nem kívánják „gyertyájukat véka alá rejteni“ és örvendenek, ha a háznép (család) és közelebbi ismerősök körén kívül gyönyörködtethetnek vele szakértő és barátságos indulatú hallgatókat.“ A felhívást maga Brassai szövegezte és írta alá. Célja tehát világos volt. Miután évtizedek alatt a házimuzsikáláshoz szoktatta a város zenével foglalkozó polgárait most, mikor a játékban kellő előhaladást mutattak és jó együttesek alakultak, azt szerette volna, ha a nyilvánosság elé lépnek, hogy így a még lappangó erőket ösztönözze munkára. A zenekultúrát akarta minél szélesebb körben terjeszteni.

Ez a társaság minden két hétben rendezett estélyeket, melyeket eleinte a régi Unitárius Kollégium auditoriumában, azután rövid ideig a Róm. Kath. Lyceumban, majd a Kereskedelmi Akadémián tartottak meg. A rendezést, a kiszemelt muzsikusok felkérését, a műsor összeállítását, mind maga végezte, Brassai. A zeneestélyeket

igen nagyszámú előkelő közönség látogatta. A társaságnak mintegy 150 tagja volt és működésével Brassai nagyon meg volt elégedve.

1890. december 30-iki kelettel Brassai újból körlevelet bocsájt ki aláírásával, mert a társaság működésében hanyatlás állott be. A körlevél szövege a következő:

„Kolozsvári Zenetársaság 1887.

T. Cz.

Városunk zene-értő és zene-művelő köreinek minden oldalról hangoztatott kívánságát teljesítve, újjászervezzük a három év óta fennálló, jóllehet az utolsó évben vesztegelő Kolozsvári Zenetársaságot egyszersmind kiszélesítve működésének körét és hatását. Zene-életünket élénkíteni és emelni akarván kikeressük és összegyűjtjük városunknak számottevő összes erejeit, hogy velök rendes zene-estélyeket és philharmonikai hangversenyeket rendezzünk.

Októbertől májusig bezárólag minden hónap első hetében egy rendes zene-estélyt és évenként legalább egy nagy hangversenyt rendezünk.

Rendes zenegyakorlatok hetenkint egyszer az esti órákban fognak tartatni a lyceum dísztermében.

Nagy hangversenyek előtt a próbák száma a szükséghez mérten szaporítható. A működő tagok kötelesek a próbákban és előadásokban pontosan résztvenni.

A működő tagok sem beíratási, sem tagsági díjat nem fizetnek s minden nagy hangversenyre 1—1 névre szóló szabadjegyet kapnak, mely azonban csak rokonoknak és ismerősöknek még pedig csak ingyen engedhető át.

Ha Cz.-d hajlandó a társaság célját becses közreműködésével előmozdítani, tisztelettel kérjük, hogy ezen felhívást becses aláírásával ellátni sziveskedjék.

A kolozsvári Zene-társaság elnöke: Dr. Brassai Sámuel.“

Az ív aláírói között a következő neveket találjuk: Dr. Lindner Gusztáv egyetemi tanár, Peielle Róbert, Mentovich Gyula, Nagy Gábor, Boér Gergely zenetanár, Tonházi Jakab zenetanár, Ifj. Sipos Gábor, Özv. Ruzitska Béláné és családja, Moldován István, Dr. Kis Mór, Oberti B. a konzervatórium volt igazgatója, Finály Gábor, Finály György, Dr. Gyalui Farkas író, Pákey Lajos műépítész, Seplecan János, Müller Ottó, Müller Károly, Petelei

István író, Rigó Anna, Boross György tanár, Sigmond Ákos birtokos, Széky Miklós gyógyszerész, Palóczy Lajos gyógyszerész, Dr. Werner Rezső egyetemi tanár, Dr. Grois Gusztáv egyetemi tanár, Haller Rezső, Dr. Engel Gábor orvos, Bartha Miklósné, Pápay Sándor ezredes, Merza Joachim, Merza Gyula, Dr. Csipkés Károly, Dr. Ferenczy Zoltán egyetemi tanár, Genersich egyetemi tanár, Moldován Gergely egyetemi tanár, Finály Henrik egyetemi tanár, Brant József, Dr. Vályi Gábor és Gyula, Gegenbauer József zenetanár, Özv. Triska Ferencné, Gámán Zsigmond, Dr. Géber Edéné, Girsik Jánosné és Girsik Ida, Özv. Bokros Ádámné, Dr. Meltzl Hugó egyetemi tanár, Dr. Fabinyi Rudolf egyetemi tanár, Haller Károly, Reinbold Arthur egyetemi tanár, Dr. Concha Győző egyetemi tanár és még számtalan olyan név, melyekre a mai nemzedék már nem is emlékszik. Az említett aláírások mind a Brassai közvetlen köréhez tartozó személyekéi, akik előlegezték bizalmukat az olyan mozgalom iránt, melyet Brassai jegyez.

Feltűnő, hogy a kolozsvári konzervátoriium köré csoportosultak közül milyen kevesen írták alá az ívet.

Már maga a Zenetársaság gondolata olyanoktól származott, akik nehezményezték a konzervátoriium zenepolitikáját: Brassai Sámueltól és Nagy Gábortól. Mindketten sokkal belterjesebb és népszerűbb, barátságosabb zenei életet kívántak, mint amelyet a zártkörű konzervátoriumi vezetőség folytatott. Nem akartak az iskola ellen, hanem azzal párhuzamosan dolgozni. Maga Brassai, mint a konzervátoriium tiszteletbeli tagja és Nagy Gábor is, mint az iskola gazdája, nem is léphettek fel ellenséges indulattal a hivatalos zenei intézménnyel szembe. Úgy látszik mindketten ellenszenvvel figyelték az ottani munkát, mert Nagy Gábor összeküldönbözött valamiért Farkas Ödönnel. Brassainak sem tetszett Farkas Ödön parancsuralma és a zeneiskolán belüli állandó surlódások, mert nem egyszer kijelentette, hogy a „Farkasok megeszik a konzervátoriiumot“. Az intézetnek t. i. két Farkas nevű tanára volt: Ödön az igazgató és János a hegedűtanár (a két Farkas nem állott rokonságban). Bizonyos, hogy a konzervátoriium vezetősége nem nézte jó szemmel az új társaságot, mert még hangversenyeit sem látogatta. Brassai azonban járta a maga útját és ezzel keveset törődött. Ő a maga zenepolitikáját tartotta helyesnek, bár nem egyszer tett arra kísérletet, hogy a zenetársaság és a Zenekonzer-

vátoriumot, mint egy cél felé közeledő intézményt a párhuzamos munkába összehangolja, de az Farkas Ödön zárkózottságán és makacsságán elbukott. A Zenetársaság később olyan fontos szerve lett Kolozsvár zenei életének (különösen 1904 után), annyira megerősödött, hogy tagjainak száma biztosította a nagyobb vállalkozásokat: évenként több kiváló világhírű hangversenyző művészt tudott tagjai részére szerződtetni és évtizedeken át lelke volt a város zenei életének. Művelte, nevelte a zenekedvelőket. Közvetve a konzervátorium érdekeit szolgálta, mert a város polgárainak érdeklődését fokozta a zene iránt, aminek eredménye az lett, hogy a zeneiskola növendékeinek száma hatványozott mértékben nőtt. Farkas Ödönnek és körének aggodalma feleslegesnek bizonyult, mert a konzervátorium tovább fejlődött és virágzott éppen úgy, mint a zenetársaság.

A nyolcvanas években még Brassainál szorgalmasan muzsikált a „Brassai kvártettje“, ahogyan Kolozsvárt nevezték: Boér Gergely, Sigmond Ákos, Watterfield (az abszolutizmus után itt maradt osztrák állami hivatalnok és zenetanár) és Ruzitska Béla, de a tagok lassan elhaltak mellőle. 1890-től kezdve már Brassai hallása erősen megromlott, mégis eljárt még azokhoz a házakhoz, ahol házi muzsika folyt. Kopogás, köszönés nélkül ment be, leült egy karosszékre, behunyta szemeit és hallgatott, majd mikor megunt, ugyanolyan csendesén távozott anélkül, hogy valakitől is búcsút vett volna. Nem is mutattak be neki ilyenkor senkit a társaságból. Az öreg tudóst már senki és semmi nem érdekelte, minden fárasztotta, de a zene hallgatásáról nem tudott lemondani.

1897 márciusában már erősen le volt gyengülve és kórházba szállították. Akkoriban hangversenyzett Kolozsváron Hubay Jenő hegedűművész, kinek nővére Dr. Ferenczy Zoltán kolozsvári egyetemi tanárnak volt a felesége. Hubay meghallotta, hogy Brassai nagy beteg és mint családjának barátját meglátogatta a Magyarutcai Vöröskereszt kórházban. Brassai nagyon örvendett Hubay látogatásának és csendesén, sok szeretettel beszélgetett el vele. A látogatást Hubay a következőképpen írja le Dr. Boross György unitárius püspök kérésére nővéréhez Dr. Ferenczy Zoltánnéhoz szül. Hubay Arankához Pusztaszlatnáról 1915 augusztus 17-ikén írott levelében:

„Legutoljára Kolozsvárt láttam őt közvetlenül halála előtt.

Akkor már a Vöröskereszt-kórházban feküdt, halálos ágyán. Ott meglátogattam, s dacára annak, hogy már igen rosszul látozt s hallott, felismert engem s nyájasan kezét nyújtá felém: Mit csináltok Budapesten? Muzsikáltok-e sokat? Elhoztad-e a hegedűdet? Szeretnék még hallani! Amikor parancsolja Brassai bácsi, el is hoztam a hegedűmet s szívesen játszom. Jó fiam, gyere hát holnap ilyen tájt hegedűddel. Másnap csakugyan a kora délutáni órákban elmentem hozzá hegedűmmel s vagy másfél óráig hegedültem neki. Ha egy szonáta töredéket befejeztem, ő maga jelölte meg a következőt s végre a Bach Chaconnet kívánta. Ott feküdt az agg próféta előttem, hol csukott, hol nyitott, méllázó, könnyes szemekkel s éreztem, hogy ennek a nemcs nagy embernek, akit a legzsengőbb korom óta ismertem és szerettem, én játszottam el az utolsó akkordot az életben. Bele is sírtam a húrokba az ő iránta érzett mély szeretetemet és ragaszkodásomat. A darab végefelé már nem nyitotta ki a szemét és sógorom Dr. Ferenczy Zoltán, aki szintén könnyes szemekkel ült ott, odasugta nekem: gyerünk Jenő, úgy látszik már fáradt és kimerült. Észrevétlenül s mélyen megilletődve távoztunk. Ekkor, láttam őt utoljára...“

Néhány nap mulva 1897 június 24-én meghalt Brassai. Utolsó napjáig zenét hallgatott és olyan zenei élménnyel távozott az élők sorából, amilyen Hubay játéka nyújthatott a zenét olyan nagyon szeretőnek, mint amilyen Brassai volt.

2.

Brassainak a nagy művészek közül személyes ismerősei voltak H. W. Ernst, Joachim, Millanolo Teréz és Hubay a hegedűsök, Liszt és Erkel a zeneszerzők és a zeneírók közül Id. Ábrányi Kornél és Bartalus István. Ernsttel és Joachimmal Berlinben ismerkedett meg. Ernstről azt írja: a hegedű legnagyobb énekese. Valóban jellemző mondás, mert a nagy hegedűsben nemcsak a kitűnő mesterségbeli készségét, hanem remek éneklő hegedűhangját szerették legjobban. Ernstről azt mondja Brassai a Szépirodalmi Lapokban (1853. évfolyam 51-ik szám) „az iszonyú nehézségek oly játssi és erőtlen legyőzése, melyet ilyen csoda fokon másoknál alig tapasztaltam, nála úgy tűnik, mintha nem is volnának nehézségek“. Majdnem minden nagy énekesnőt hallott, azok közül Artot, Patti és Viardotné meghallgatására Bécsbe és Berlinbe utazott, Lagrange asszonyt pedig, kinek Erkel a Bánk bán operában

a La Grange áriát írta, Pesten hallotta. A zongoristák közül Bülowot (Liszt vejét), Lisztet, Dreyschockot, Erkel Ferencet, Székely Imrét, Schumann Klárát és Rubinsteint szerette. 1870-ben Boér Gergely zenetanárral Bécsbe utazik a fiórenci vonósnégyes és Jan Becker hegedűművész a vonósnégyes vezető hegedűsének estélyére. Beckert igen sokra becsülte. Semmi fáradságot nem tartott soknak, ha arról volt szó, hogy egy jó hangversenyt meghallgathasson. Még a kilencvenes években felutazott Bécsbe vagy Berlinbe egy agyonhirdetett híres énekesnőnek koncertjére, de már az első ütemek után tudta, hogy csak közepes énekesnőről van szó, hogy a híres dalos nem sokat ér „minek okáért nyakaköré kerítette condra-gubáját és rögtön elutazott Berlinből.¹ Kolozsvárt el volt terjedve róla, hogy egy hangversenyre gyalog ment fel Budapestre. Egy újságíró egyszer meg is kérdezte tőle, hogy ez igaz-e. Brassai azt mondotta: „Si non e vero, e ben trovato, mert ha arra került volna a sor, én még azt is megtettem volna. Nagyon szeretem a zenét, ez volt egyetlen multságom, vizsgasztalásom“.²

Brassai halála után az összes lapok adomákat közöltek életéből. A Pesti Naplóban jelent meg a következő:³ Liszt, Reményi és Bülow együttesen szerepeltek a hetvenes években egy budapesti hangversenyen. Brassai szeretett volna felutazni az estélyre, de orvosa nem engedte, mert öreg és beteg volt és félt, hogy meg talál halni az úton. Brassai azonban mindenképen jelen akart lenni a nagy zenei eseményen. Reggeli kabátját kitömté szalmával, diványára fektette és takarójával jól betakarta. Az inasát pedig utasította, hogy ha az orvosa jönne, annak mondja mindég, hogy alszik. A tréfa állítólag sikerült, mert az orvos a félhomályban tartott szobában nem jött rá a turpisságra. Mikor pedig a hetvenéves Brassai szerencsésen megjött Pestről, megköszönte orvosának, hogy szalmával bélelt köntösét kezelte. Egyszer Münchenbe utazott egy nagy énekesnő meghallgatására, de annak szereplése elmaradt, mert a művésznő berekedt. Brassai

¹ Pesti Napló 1897. 177 szám. Kolozsvár c. napilap 1890 május 7 és 8 szám. Szunyog: Brassai Sámuel.

² Fitz József: Brassai Sámuel. Monográfia. 1911 évf. 81 old.

³ Ugyanott.

dühös levelet írt a hangverseny ügynökének, aki még gorombábban válaszolt neki.¹

1888-ban a budapesti Erkel Ferenc jubileum alkalmából, Brassai üdvözlő levelet küldött, melyben azt írta, hogy ő Erkel „legrégebb és legáilándóbb“ barátja. Valóban, nem volt magyar muzsikusz, kihez melegebb és őszintébb barátság fűzte volna. A barátság számai visszanyúlnak arra az időre, mikor Erkel Kolozsvárra került. Erkel gróf Csáky Kálmán ajánló soraiival jött 1834-ben a kolozsvári Nemzeti Színházhoz és Brassaival hamar összebarátkozott, mert hisz alig volt a városban ember, aki akkor olvasottabb, tanultabb zeneértőnek számíthatott volna Brassainál.² Ugyancsak id. Ábrányi írja, hogy 1834-ben Erkel Ferenc a kolozsvári színtársulattal Nagyváradon volt, ott sikerrel hangversenyezett. Ekkor két hónapot töltött a városon és mindennapos vendég volt atyja házában, ott vele sokszor találkozott. Ábrányi apjának neve Eördögh Alajos volt, aki csak 1843-ban változtatta meg nevét Ábrányira. Az Eördögh család igen zenekedvelő volt és házuk találkozóhelye lett a Váradon élő vagy időző muzsikuszoknak.³ Már 1834-ben a kolozsvári Zene-Conservatorium jegyzőkönyveiben szó van Erkel Ferenc leveléről, melyben kéri a társaság közreműködését adandó hangversenyén. A jegyzőkönyv, valószínűleg elírásból, Erkelét ír Erkel helyett.⁴ Kolozsvárt Erkel a legjobb társaságba jár, itt nagyon megszeretik, támogatják, sőt a műkedvelőkből alakult zenekar karnagyának választja. Többször hangversenyezik sikerrel Kolozsváron, zongorajátékát Brassai nagyon szerette és azt mondta Beethoven cis-moll szonátáját és Mozart d-moll zongoraversenyét senki úgy nem tudja zongorázni, mint Erkel. Brassai nagyon biztatta, hogy induljon művészi körútra, mint zongoraművész. Amikor Brassait 1837-ben az Unitárius Kollégium tanárának megválasztották,⁵ első dolga volt, hogy Erkelét meghívatta a kollégium énektanárának. De Erkelét már 1838-ban Pesten találjuk. Brassai a kollégiumban az

¹ Ugyanott (79 oldal).

² Id. Ábrányi Kornél: A magyar zene a XIX. században. Budapest 1900. 72 oldal.

³ Ugyanott (69—70 oldal).

⁴ Kivonatok Ürmössy Lajos: Kolozsvári Zene-Konservatorium története (1319—1878) c. kéziratosa múból, Ruzitska Lajos jegyzetei. Az eredeti kéziratosa mú 1892-ben készült.

⁵ Unitárius Közlöny. 1890. Gyöngyösy: Brassai tanárrá választása.

énektanítást kötelező tantárgyként akarta bevezettetni, olyan nagy fontosságot tulajdonított a zene tanításának. E célból az unitárius kollégiumnak harmóniumot is ajándékozott.

Csáth Géza írja Zeneszerző portrék c. füzetében,¹ hogy Erkel itt (Kolozsvárt) „tanulta meg praktikusán a hangszerelés titkait és ezer apró csinját-binját. Brassai Sámuel, a nagy polihisztor volt az egyetlen műértő kritikusa és útmutatója“. Az Erkel-Brassai barátság bizonyára nyomokat kellett hogy hagyjon mindkettőjükben. Nem lehetett volna ez a barátság olyan sokáig tartó, ha nem tisztelték, becsülték volna egymást. Maga Erkel mondja el, hogy Kolozsvárt mennyi lelkesítésben, biztatásban volt része.² A kolozsvári évek mély nyomot hagytak Erkelben, ott képezte ki magát zongoraművésznek, karmesternek és zeneszerzőnek. Itt kötötték lelkére a magyar zenét. Az itt hallott székely népdalok termékenyítették meg fantáziáját és irányították figyelmét a magyar nótára, melynek levegőjétől többé nem tudott szabadulni. Akkor a kolozsvári Nemzeti Színháznak állandó műsor-darabja volt Ruzitska József az egykori enyedi huszár strázsamester-muzsikusnak Béla futása c. első magyar dalműve, melyet bizonyára vezényelt is. Ez a sikerekben gazdag mű is izelítőt adott Erkelnek a magyar opera lehetőségeiből. Mennyire szívéen hordozta ezt a dalművet, mi sem bizonyítja jobban, minthogy Pestre kerülve, ezt vezényli először a Nemzeti Színházban Heinisch átdolgozásában.

Erkel emlékünnepe alkalmával maga is visszaemlékezett kezdő éveire és akkor mesélte, hogy egy paraszt dalt hallott egy este, ettől a daltól egész éjjel nem tudott aludni. Nehány nap múlva említette ezt barátjának Brassainak és eljátszta neki. Ekkor mondotta Brassai, hogy írjon magyar zeneműveket. Írt is egy magyar ábrándot, melyet Brassai ki is adatott. Egy napon Brassai erőszakkal felvitte Erkel kocsin Pestre. Este hétkor érkeztek meg, éppen a port verhette le ruhájáról és Brassai már karon ragadta és a Vigadóba vitte. Ott egy közönséggel megtöltött kivilágított teremben rászólt, hogy játssza el magyar ábrándját. Erkel elzongorázta és nagy sikere volt. A művet megisméltették vele. „Ez az est — meséli Erkel — volt a bemutatója a magyar zenének.“³ Az agg Erkel meséje kissé valószínűtlentül hangzik, de

¹ Budapest, 1911. Modern Könyvtár.

² Győri Hírlap, 1887. (90 szám). Hogyan lett Erkel magyar zenész.

³ Ugyanott.

akik még ismerték az öreg Brassait, azt mondják, voltak neki ilyen ötletei és Erkel vallomásában kell hogy legyen némi igazság.

Brassait Erkelhez és családjához haláláig tartó barátság fűzte. Számtalan levelet találtam Brassai írásai között az Erkel család tagjaitól, sajnos, zenei vonatkozású egy sincsen közöttük. Hubay Zoltánnak is több levelét láttam, mind köszöntő írások Brassaihoz a keresztapához.

Id. Ábrányi Kornél említi, hogy őt Brassai gyakran kereste fel és hallgatta meg véleményét zenei kérdésekben, de sohasem lehetett sem meggyőzni, sem megingatni zenei meggyőződésében és véleményében. Azt mondja, Brassainál nagyobb hódolóját a zenének nem ismerte, pedig már hat évtizede kíséri figyelemmel a zene hívatott és műkedvelő lelkes barátait. Annyira szerette a muzsikát, mondja Ábrányi, a Brassai mint zenész c. írásában¹ „én azt hiszem, ha Illés próféta szekeren, úgy ő bizonyára Apolló lantos faetonján szállt az égbe“. E cikkében írja Ábrányi, hogy Hubay Jenő elmesélte neki, miképen hegedült Brassai halálos ágyán. Brassai Corelli-művet kért és Hubay Händelt, Bachot és Beethovent játszott, de az öreg nem nyugodott meg, míg a Corellitől kívánt művet el nem játszotta. Ugyancsak Ábrányi említi, hogy Brassai a hatvanas években szekeren járt fel Kolozsvárról Pestre hangversenyekre. Rendesen ahogyan érkezett, daróc kabátban, nagy gyűrött kalappal, hosszú hajjal, rendetlen szakállal, pápaszemmel ült be az első sorba, előre megrendelt helyére és hallgatta nagy élvezettel a világhíres művészeket, de az is előfordult, hogy elaludt a helyén, ha unta az előadást. Nem egyszer megtörtént, hogy az első szám után kiment a teremből, kocsira ült és visszament Kolozsvárra, ha nem volt megelégedve az előadó-művésszel, vagy a játszott művel.

Még 1895-ben két évvel halála előtt, a nagy hófúvás dacára felútagozott Pestre a fiatal Sauer-estélyére és onnan még felrándult Bécsbe egy másik hangverseny meghallgatására.²

Brassai jó barátságot tartott a magyar zeneírás egyik legértékesebb emberével Bartalus Istvánnal, bár ez nála vagy 20 évvel volt fiatalabb. Bartalus a kolozsvári zenekonzervátoriumnak volt növendéke, erdélyi ember, aki Bálványosváralján született 1821-

¹ Budapesti Napló. 1897. július 14-iki 193 szám.

² Magyarország. 1897. június 25-iki 174 szám.

ben. Pestre csak 1851-ben kerül.¹ Brassai már Kolozsvárról kellett, hogy ismerje, mert szeretettel érdeklődött a zene-konzervatórium tehetséges növendéke iránt. Bartalus miután Pestre került több ízben kereste fel leveleivel. Fitz József említi Brassairól írott monográfiájában a Szilágyi terjesztette tréfát, hogy mikor Brassai a záhi (mezősegi) tónál botanizált a községbeli románok ördögnek nézték a magas, hosszúszakállú poros embert és azt kiáltották utána „iacătă priculiciul“ (Ime az ördög). A prikulics csúfnév rajta is ragadt Brassain és haragudott arra, aki így csúfolta. Állítólag Bartalus Istvánnak sohasem tudta megbocsájtani, hogy őt egyszer prikulicsnak nevezte.² Bartalus igen szellemes, ötletes tréfás ember volt és lehetséges, hogy megréfálta a csúfnévvel az öreg urat, de Brassai ezért rá komolyan nem neheztelhetett. Ezt bizonyítja az a néhány kedveshangú levél is, melyet Bartalustól Brassai írásai között találtam.

Egy rövidke levélben 1872 február 6-iki kelettel kéri Brassait, hogy gyűjtsön előfizetőket „Magyar népdalaira“. Egy másik levélben (kelet nélkül) ezeket írja Pestről: „Itt nálunk Mosonyi és Ábrányi a Liszt legnagyobb tisztelője. Mosonyi tudja, hogy miért, mert azt hiszi, hogyha Liszt idejő, ő lesz a második ember s mindennap egy operát írhat biztos számításra. Ellenben a jó Ábrányi nem tudja, hogy miért, hanem tiszteli s bámulja, mert neki a természet arra adott legjobb érzéket, hogy bámulni tudjon.“

A harmadik igen kedves és tréfás levél:

„Brassai bácsi! Azt hallom Pestre akar jönni. Senki se örvendene úgy ennek, mint az én szegény fejem. Hát kiért jönne Pestre? Hígyje e!, ha csak értem nem, azokért nem érdemes olyan útat tenni, én pedig azzal nem hizelgek magamnak, vagy inkább magam megyek Kolozsvárra. Tán Gyulait kívánja látni?

Budapest, 1890. november 8.

Tisztelője, Bartalus István.“

Ezek az írások nem látszanak azt bizonyítani, mintha Brassai haragudott volna Bartalusra.

Brassai irományai között, melyek a kolozsvári unitárius kollegium könyvtárában találhatóak, van Gyulai Pálnak egy rövid levele, melyben közli vele, hogy Bartalus átadta az akadémiának közlés végett „A magyar palotai zene eredete és fejlődése“ c. mun-

¹ Zenei lexikon, Budapest, 1935. (73 oldal.)

² Fitz József: Brassai Sámuel. Monográfia. Budapest. 1911. (48 oldal.)

káját. A mű osztálybírálójának pedig az akadémia Brassait kérte fel. A tanulmány sorsáról nem tudtam semmit megállapítani. Bartalus művei között Major Ervin a Zenei Lexikonban erről a dolgozatról nem tesz említést, az akadémia valószínűleg nem adta ki és így nem került nyomdába ez a bizonyára érdekes és tanulságos írás,

Brassai, Farkas Ödön kolozsvári zenekonzervátoriumi igazgatóval sem volt nagy barátságban. Brassai Farkasban, aki 1879—80. tanévben vette át a zeneiskola igazgatását, ú. n. „Zukunft-musikert“ látott, aki Wagner útjait követi és ez már magában elég volt ahhoz, hogy irányába bizalmatlan legyen. Brassai ú. i. már Pesten vezére volt a Wagner-ellenes muzsikuskoknak. Ehhez még járult az, hogy Farkas nem fejtett ki kellő erélyt a konzervátorium köré csoportosult filharmonikusok zenekarának próbáin. A zenekari művek betanításánál nem volt elég pontos, már pedig Brassai semmit sem gyűlölt jobban a felületességnél. Az sem tetszett Brassainak, hogy a zenekari hangversenyek műsorait Farkas úgy állította össze, hogy azokon hely jutott a korszerű zeneszerzőknek is. A zenekonzervátorium vezetésében is könnyed volt, művésztermészet, aki unta a választmányi üléseket, közgyűléseket, elszámolásokat és hasonló irodai munkát. Ez bosszantotta Brassait és néhány köréje csoportosult lelkiismeretes hivatalnokot. Mikor az elégedetlenség megnőtt, Brassai 1887-ben megalakította a Zenetársaságot, azzal a határozott céllal, hogy zenekari hangversenyeket rendezzenek komoly klasszikus műsorral, erélyes, lelkiismeretes karmester vezetésével, ezért Farkas Ödön megbántva érezte magát. Farkas és köre naponta járt sörözni és „Vészbíróság“-nak nevezte magát, itt ítélkeztek és szídták Brassait és Zenetársaságát, mely mögött a gazdag Nagy Gábor állott, aki pénzzel látta el az új társaságot, amely azt vallotta, hogy a zene nem lehet a konzervátorium szabadalma, azt bárki űzheti, csak jól, lelkiismeretesen csinálja és olyan hangversenyekről gondoskodik, mely a város zenekedvelőinek örömeire és tanulságára szolgál. Brassai jó zenekari hangversenyeket akart teremteni, mert nem tudta már elviselni a zeneiskola munkáját. A konzervátorium zenekarában olyan tagok is játszottak, akiknek hangszerén (a nagy- és kisbőgősnek) Farkas krétával kellett megjelölje a hangokat a fogólapon. Majorossy Gyula pedig, a zeneiskola titkára, aki Marcato néven kritikákat írt a helyi lapokban, (nagy

Wagner imádó volt) a zenekarban fagótot is játszott, de pontatlan beavágó volt, miért is Farkas Ödön madzagot kötött hangszeréhez és azt meghúzta, valahányszor be kellett lépjen szólamával. Ezek és hasonló dolgok nem kellettek Brassainak és körének, akik komolyan kívánták a jó muzsikát. Így természetes, hogy Brassai és Farkas Ödön között rokonszenv nem fejlődhetett ki. Kolozsvár két zenei vezetőjének antagonizmusát még szította az, hogy Farkas Ödön, mint zeneakadémiát végzett muzsikus, a maga elgondolásai szerint akarta vezetni a város zenei életét, míg Brassai, aki évtizedeken keresztül önzetlenül dolgozott mint műkedvelő a város zenei életének helyes mederbe való terelésén, nem volt hajlandó arról lemondani, főképen mikor a város zenei életének vezetésében szerzett érdemeit mindenki elismerte. A barátságtalan torzszalkodásoknak, Kolozsvár zenebarátai vették hasznát, mert a versengésnek az lett az eredménye, hogy a konzervatórium is komolyan vette a hangversenyek előkészítését és valóban jó zenekari hangversenyeket tartott, meg akarva mutatni a Zenetársaságnak, hogy mint a zenei nevelés hivatalos szerve, méltó a város zenei életének vezetésére. A közönség pedig mindkét intézményt támogatta, mert mindkettőtől jó muzsikát kapott.

3.

Mikor Brassai Budapestről ismét visszajött, a kolozsvári unitárius kollégiumba tanárnak, a városon mint híres fővárosi zenebíróknak, nagy volt a tekintélye. Bekapcsolódott újra a zenekonzervatórium munkájába, mely érdemei elismeréseként hamar tiszteletbeli tagjának választotta. Hátrahagyott irományai között két díszoklevelet is találtam, egyikben a Kolozsvári Dalkör elnöke kibédi Biasini Domokos és titkára Czirják Albert aláírásával közlik, az 1875. február 21-i közgyűlés határozatát, mely szerint „tek. Brassai Sámuel egyetemi tanárt a dalárügy körül szerzett érdemei elismeréséül a Dalkör tiszteletbeli tagjának választotta“. A másik díszes oklevelet a kolozsvári Hilaria dalegylet állította ki és a választmány nevében Brunner Olivér írta alá, ebben pedig értesítik, hogy az 1872 december 26-án tartott közgyűlés elhatározta Brassai Sámuel felvételét tiszteletbeli egyleti tagnak. Azt is tudták Kolozsváron, hogy a pesti Tudományos Akadémia Szénffy Gusztáv: „A magyar zene rendszere“ című művének bíráló-bizottságába Brassait is jelölte.

Ennek a tiszteletnek és tekintélynek köszönhette Brassai, hogy

Kolozsvár zenei életének megszervezését olyan sikeresen elvégezhette. Ehhez a munkához sem fogott minden terv nélkül. Előre átgondolt és észszerű volt minden lépése. Abból az elvből indult ki, hogy nem elég ha a városnak egy mesterségesen előállított zenei intézménye van, mely zenére neveli a polgárokat, nem elég, ha időnként operaelőadásokat tart a színház, ha olykor hangversenyeket rendeznek, melyekre akár divatból, akár szükségből a főnemességet majmolva elmennek a polgárok, a zene szeretetének mély gyökerei kell, hogy legyenek, hogy a zene művelése közvetlen és önkéntelen megnyilatkozásává váljon a polgárságnak. Ezért szervezte meg és vezette be először a házi muzsikálást, mint a zeneélet legfontosabb táptartályát. Mikor egyes házakban beindította az otthoni muzsikálást, mikor a városban már mindenütt, ahol zenélni tudtak, elkezdettek kamarazenélni, került sor a zenekör alakítására, hogy ezek a már muzsikáló egyedek egymást is hallgathassák, biztassák és versenyezzenek. Tudta, hogy a vetélkedés javítani fogja a muzsikálás minőségét. Miután a polgári házakba rendszeresen kamarazenéltek, mikor ez a muzsika több volt mint divat és szükséggé vált, mikor az egyes házi együttesek megtanultak játszani és ízlésük kicsíszolódott, vetette fel az új eszmét, hogy zenekart kellene szervezni, egy zenetársaság keretén belül. Ez a zenetársaság oly életképesnek bizonyult, hogy tagjainak száma a XX. század elején ötszáz körül mozgott.

Brassainak volt köszönhető, hogy a muzsikálás, mely ez előtt a főri családoknak volt szórakozása, lassan súlypontját áttudta tolni a magaskultúrájú polgárságra (főhivatalnokok, egyetemi tanárok) majd onnan áttornászta magát a város kispolgári társadalmába (kishivatalnokok, tanítók, kereskedők és iparosok). Brassai szellemének volt eredménye, hogy Kolozsvár zenei életének olyan oszlopai tudtak kiválasztódni, mint Nagy Gábor a vendégíró, vagy Kovács Kálmán a kereskedő, akik tudásban, ízlésben komoly mértéket képviseltek a város zenélő társadalmában és akikkel szívesen barátkoztak és muzsikáltak a kényes igényű, műveltségükre, képzettségükre és társadalmi helyzetükre mindig igen büszke, a maguk zárt társadalmi életét élő szellemi főuraink, az egyetemi tanárok is, akik a század elején a tetejét jelentették Kolozsvárt a polgári társadalomnak. Ennek a zenét népszerűsítő munkának volt eredője az, hogy a város kispolgársága rohamosan kezdett művelődni, a zene iránt érdeklődni és gyermekeit zenére ta-

níttatni. Ez-a belterjes, szívből jövő zenélési vágy okozta, hogy a XIX. század végén a zenekonzervátorium növendékeinek száma hirtelen megnőtt, hogy iparosok és kereskedők gyermekeiket zenére taníttatták és beléptek családotól a Zenetársaság tagjai közé, hogy örömmel megváltották jegyeiket a hangversenyekre.

4.

Mikor Brassai Budapestre került és megkezdette zenebírálói tevékenységét a fővárosban, igen kevés képzett zeneírónk volt még, de ezek között is a legkülömbet a műkedvelő Brassai nyújtotta a bírálat terén. Brassai halálakor id. Ábrányi Kornél, aki tanult muzsikus és zeneíró is volt, a Budapesti Naplóban¹ Brassairól azt írta: „modern értelemben nem volt valami nagykészségű zenesz, aki a zene műhelytitkaiba be tudott volna hatolni, inkább erős fogékonyságú s gondolkodású műkedvelő volt.“

Brassai, ha nem is volt zeneakadémiát végzett muzsikus, mindazt, amit egy zenebírálónak egy zenei főiskola nyújthat, magától, könyvekből tanulta. Nem nyúlt avatatlan kézzel a bírálat-hoz, mint azt olyan sokan még ma is teszik a már világhírű magyar zenei élet központjában, Budapesten, ahol a zenebírálót sokszor nem is képzett, csak gyakorlott, jó ítélőképességű zenei szempontból műkedvelők végzik. Brassai a tudós, igen sokoldalú¹ volt, mielőtt valamihez hozzányúlt, azt előbb megtanulta. A zene műhelytitkait éppen úgy megismerte könyvekből, ahogyan megtanult botanikát, matézist, vagy szanszkrit nyelvet ugyanúgy mester és iskola nélkül. Ha könyvtárának zenei vonatkozású köteteit vizsgáljuk, úgy ott találjuk mindazokat a műveket, melyekből akkor a hívatásos muzsikusok a mesterségüket tanulták. Csak néhányat említek a fontosabbak közül:

Forster: Generalbass két példatárral.

Albrechtsberger: Schriften über Generalbass 3 kötetben.

I. Ph. Kunberger: Die Kunst des reinen Satzes in der Musik. Berlin 1776. és 1779. 3 kötet.

Számos énekiskola, énekeskönyv.

Hanslick: Die Moderne Oper. Berlin 1875.

„ : Aus dem Concertsaal, kritikák 1848—1867-ig.
Wien; 1870.

¹ 1897. július 14. (193 szám).

- Hanslick: Aus meinem Leben, 2 kötet, Berlin, 1894.
Hausegger: Wagner und Schopenhauer.
Dr. Frimmel: Beethoven und Goethe. Wien, 1883.
Liszt: Chopin, Budapest. 1873.
Muzeum für Orgelspieler. Prag.
Bellasis: Cherubini and his life. London, 1874.
Id. Ábrányi Kornél: A magyar zene egyetemes története.
Czirbusz Géza: A zene az etnográfiában. Budapest, 1885.
Káldy Gyula: Az újabb és régiebb magyar táncokról. Budapest, 1896.
A. Pougin: Verdi 1887.
Grand Cartet: R. Wagner, Paris, 1800.
Neumann: Ill. Musikgesichte, 2 kötet.
Marx: Die Musik des XIX. Jahrhunderts. Leipzig, 1885.
Schrattenholz: R. Schumann als Kritiker. Bonn. 1873.
Dr. Frimmel: Neue Beethoveniana. Wien, 1890.
Hanslick: Vom musikalisch schönen. Leipzig, 1865.

Rengeteg egyéb zenei vonatkozású könyv, zenemű, vezérkönyv, zenei folyóirat, hangjegy stb. volt könyvtárában, melyeket nem akarok itt mind felsorolni. Ezeket a műveket ő alaposan áttanulmányozta, sőt bizonyára megtanulta, úgy ahogyan matézist és filozófiát meg nyelveket is könyvekből tanult. Természetesen a zenetörténeti és bírálói művek vannak fölényben, mert ez érdekelte és mert maga is zenebírálatokat írt. Korántsem volt Brassai készületlenebb, mint a többi akkori zenebíráló, sőt merem állítani, hogy alig volt akkor magyar kritikus, a hívatásos muzsikusokat is beleértve, aki Brassainál jobban, alaposabban értette és érezte volna a dolgokat. Ez természetes is, hiszen a bírálónak nem csak a szakmáját kell kifogástalanul ismernie, hanem emellett fölényes általános műveltsége és sokrétű alapos tudása kell, hogy legyen. Ezek a tulajdonságok pedig aligha hiányoztak a polihisztor Brassaiából. Maga mondja a Budapesti Hírlap 1856 év 51-ik számának tárcájában: „a partitúra olvasás alig elébbre való érzés, mint amilyennel Ádám és Éva sóvároghattak vissza a paradicsomba.“

5.

Brassai kétségtelenül, mint zeneíró, mint bíráló volt a legjelentékenyebb. Írásaiban lefektetett mindent, amit a zenével kapcsolatosan érzett vagy gondolt. Zeneírásait eleinte W.-vel jegyezte.

a betű dédapja nevének kezdőbetűje, aki szász volt és Welmernek hívták. Később bírálatait „Canus“ szóval jegyezte, mert már egész fiatalon haja őszülni kezdett. Zsámbokrétó álnevet is találunk olyan írások alatt, melyeket Brassai írt, de igen gyakran nevével jegyezte zenebírálatait.

1834 ben, mikor a Kendeffy családdal Bécsben van, Händel Belsazar c. oratoriumát hallgatja meg és ehhez a Nemzeti Társalkodóba bírálati megjegyzéseket fűz.¹ Azt mondja: „a compositio régi módi ugyan, s a' Rossini, Bellini stb. melódiájához, s könnyebben felfogható chorusaihoz szokott fülnek igen fanyar, de az igazi classicitást becslni tudó előtt megbecsülhetetlen érdemű... minden darabnak az előadandó indulathoz alkalmazott helyes és kifejező karakterét a' gazdag és mély harmóniát a' mesterséges és mégis erős behatású fugás karénekeket eléggé és méltólag megdicsérni erőmön felyül van... hanem azt mondhatom, hogy az előadás a compositióhoz méltó volt.“ Brassai nem tartotta meg későbbi bírálataiban ezt a szerény hangot, hanem minél többet hallott, minél inkább nőtt zenei szemmértéke, annál határozottabban, annál kérlelhetetlenebbül mondotta meg véleményét a zenei teljesítményről, melyet bírálat tárgyává tett.

Az unitárius kollégiumban tartott esztétikai előadásaiban azt mondotta, amint azt A gyönyörűségről című dolgozatában is kiemeli:² mesterségbeli készség nélkül nem lehet muzsikálni, ebben rejlik főképen a zene nehézsége. A zenét képzettársítással magyarázza. A művész a hallgatóban képzeteket kíván keltetni. A zene-művész nyelve a zenei hang, ez a művészeti anyaga. Annál jobban tudja képzeiteinket fokozni és társításra serkenteni, minél jobban kezeli a zenei hangot. A zeneszerző dallamokat készít, összhangokat szerkeszt, ritmusképleteket talál ki vagy érez meg és ezekkel fejezi ki mondanivalóját, melyekkel a hallgatóban képzeteket akar társítani. A zeneértő pedig az, aki tudja, hogyan, milyen módon, milyen eszközökkel éri el ezt a zeneszerző vagy előadó. A zenei hangok érzelmeket váltanak ki, míg a beszéd értelmi képzetek társítását végzi.

Lakatos István.

(Folytatjuk.)

¹ Nemzeti Társalkodó. 1834. évf. 24-ik száma. (378—381 oldal.)

² A gyönyörűségről, melyet a szép művek szemléltetése, vagy hallása okoz bennünk. Nemzeti Társalkodó, 1832 I. (11. és 12. szám) és 1832. II. (4. és 5. szám). Mindkettőt W-vel jegyezte és A szépművek általános elve (Brassai) Szépirodalmi Közlöny 1859 (5., 6., 10., 12. és 14. számok).

IRODALOM.

Notter Antal — Emlékkönyv.

A budapesti Pázmány Péter Tudomány-Egyetem kiváló egyházjogi tanára: dr. Notter Antal 70 éves születésnapja alkalmából tisztelői és tanítványai szellemi monumentumokkal kívánták emlékezetessé tenni a nagy tudós részére ezt a kivételes időpontot.

Az előszó helytállóan emeli ki, hogy akkor, amidőn a közéleti pályákon kimagasló egyéneknek az arcképét szokták megfesteni, vagy szoborban kívánják megörökíteni, a világ zajától félrevonulva, zajtalanul alkotó tudós munkájának megbeesülése tekintetében a szellemi kincseket feltáró **Emlékkönyv** a legstílusosabb és egyben a legmaradandóbb ajándék. A szellem örök.

A szerkesztők ezuttal 44 íróat szólaltattak meg a legváltozatosabb tárgykörből.*

„A változatos és gazdag kötet örömteljes bizonyítékul szolgál arra vonatkozólag, hogy az egyházjognak s a vele kapcsolatos tudományszaknak Magyarországon igen sok alaposan képzett s a tollat jól forgató művelője van“ — mondja Glattfelder Gyula csanádi püspök.

A legtöbb értekezés az egyházi és világi jog kölcsönhatásait mutatja s bár a szerkesztő a különböző vallású munkatársakat szólaltatták meg, mégis a legkisebb disszonanciát sem lehet észlelni az egész műben.

Az **Emlékkönyv** rendszeres mutatója szerint a magyar protestáns egyházak írói közül: dr. Bruckner Győző, dr. Kolozsváry Bálint, dr. Sz. Kun Béla és dr. Tóth György írtak igen értékes tanulmányokat.

* Az **Emlékkönyv** I—XII és 1—1168 oldal terjedelmű. A Stephaneum-nyomda igen gondos munkája. Ara: 50 P.